

Şİİ LİTERATÜRDE HZ. ALİ

Doç. Dr. Metin BOZAN
Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Şiiler için Allah tarafından imam olarak atanan Hz. Ali, bir sahabe olmanın ötesinde bir şeyler ifade etmektedir. Zira onu tüm zamanların en faziletlisi kabul etmekte, “Kamil İnsan” olarak tanıtmaktadırlar. Bunu da onun Peygamber’e yakınlığına, en cesur ve en bilgin oluşu gibi niteliklere dayandırmaktadırlar. Ayrıca Hz. Ali’nin hayatını da imamet merkezli bir tasnife tabi tutmaktadırlar. İşte bu çalışmada diğer mezheplerin Hz. Ali algısından farklı olan Şiiler’in Hz. Ali algısı ele alınacaktır

Anahtar kelimeler: Ali b. Ebi Talib, İmamet, Şia, Şiiler, İmamiyye

ALİ IN THE SHIITE LITERATURE

ABSTRACT

For the Shiites, Ali b. Abi Talib that appointed by God as imam, has a meaning beyond being a companion of the Prophet, since they regard him as the most virtuous of all time, as the person who reached the perfection (al-Insan al-Kâmil). In this they based on his some features such as his kinship to the Prophet, being the bravest and the most knowing. Besides, they rebuild his life in accordance with an imamate centered perspective. In this article, Shiite perception of Ali which is different from that of other sects will be dealt with.

Key words: Ali b. Abi Talib, Imamate, Shia, Shiites, Imamiyya

GİRİŞ

Klasik kaynaklar tetkik edildiğinde başta ilk üç halife olmak üzere diğer pek çok sahabenin faziletlerinin zikredildiği; her birinin ayrı ayrı özel hasletlerinin aktarıldığı görülmektedir. Ancak tüm faziletlerine rağmen sahabenin dini açıdan konumu bellidir. Onları güzide kılan husus, risalet görevini üstlenen Hz. Peygamber’in dava arkadaşları, vahyin ilk muhatapları, İslam’ın yayılması amacıyla her türlü sıkıntıya göğüs geren ilk nesil olmalarıdır. Hz. Ali’nin faziletleri de bu çerçevede ele alınmaktadır.

Ali b. Ebî Tâlib, hemen hemen Müslümanların tamamı tarafından sahabenin en faziletlieleri arasında mütalaa edilmektedir. Zira o, daha küçük yaşta Müslüman olmuş ve Risâletin başlangıcından itibaren Hz. Peygamber’in en yakın destekçileri arasında yer almıştır. Hicret esnasında öldürülme tehlikesini göze alıp Hz. Peygamber’in yatağında sabahlamış ve onun güvenli bir şekilde Mekke’yi terk etmesine yardımcı olmuştur. Öte yandan savaşlarda gösterdiği cesaretle, gerek sahabe ve gerekse daha sonraki nesillerin gönüllerinde taht kurmuş; ilmi yönüyle de fakih Sahabiler arasında yer almıştır. Ayrıca çok sıkıntılı bir dönemde hilafet görevini üstlenmiş; tüm olumsuz koşullara rağmen adilane bir yönetim için büyük çaba sarf etmiştir. Hz. Peygamber’in hem amcasının oğlu hem de damadı olması hasebiyle de Ehl-i Beyt’ten kabul edilmiştir.¹ Oysa Şiiler için Hz. Ali, bunun çok

*Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Bu çalışma 18-20 Aralık 2009 tarihinde İzmir’de düzenlenen ve yayınlanamayan Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu’nda sunulan “İmamiyye Şiası’nın İlahiyatında Hz. Ali” tebliğinin geliştirilmiş halidir.

ötesinde bir şeyler ifade etmekte; ona özel bir dini konum takdir edilmektedir. İşte bu çalışmada -Şii kaynaklar ve Çağdaş Şii düşünürler merkezli- söz konusu Hz. Ali algısı ele alınacaktır.** Çalışmamızda Şiiler ile İmamiyye Şiası kastedilmektedir. Konu da daha ziyade Şiiler'in (İmamiyye Şiası'nın) Hz. Ali'nin hayatı hususunda ileri sürdükleri fikirler, Hz. Ali'ye nispet ettiği özel nitelikler, Hz. Ali'nin senbolleştirilmesi gibi hususlar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ayrıca diğer mezhep mensuplarının Şiiler'in (İmamiyye Şiası'nın) Ali algısına yönelttikleri tenkitler ve bu tenkitlere verilen cevaplar bağlamındaki polemiklere sınırlı da olsa değinilecektir. Ancak imametın vasıfları sayılan ismet vb. nitelikler ile özellikle Ahbari çizgideki kimi temel kaynakların aktardığı mitolojik unsurlar içeren rivayetler, Hz. Ali'yi olağanüstü mucizeler gösteren ve imametini bu şekilde ispatlamaya çalışan menkabevi Ali algısı ile gibi hususlar değerlendirme dışında bırakılacaktır.

I. Fazileti

Şiiler'e göre sahabenin mutlak anlamda en faziletlisi Hz. Ali'dir.² Ancak fazilet kelimesi ya da *Efdal* kavramı, Hz. Ali'yi ifade için kifayetsiz kalmaktadır. Zira o, faziletleri açısından normal bir beşerin kavrayabileceği sınırlar dahilinde değildir. Sıradan beşerin kapasitesi ve kullandığı kavramlar, onu yüceltmede kifayetsiz kalmaktadır.³

Hz. Peygamber'in eğitimi ve terbiyesi altında yetişip ilk iman eden mükemmel bir şahsiyet olan Hz. Ali, hem beden ve hem ruhen kamil bir insandır. Hatta dinin kemali dahi onunladır. O, hem bilge, hem arif, hem sosyal lider, hem zahit, hem asker, hem hakim, hem hatiptir. Zira o, Kur'an'ı en iyi bilen, en âlim, en zahid, en abid, vera sahibi, en cesur, en cömert, en fakih, Allah'a en yakın ve mükâfata en fazla hak kazanan, Allah'ın emir ve nehiyelerine en fazla dikkat eden, en mütevazı, duaları kabul olan, hilm sahibi, olgun, affedici, en akıllı, en anlayışlı, en yetenekli, feraset sahibi bir insandır.⁴

Kimi çağdaş Şii yazarların eserleri tetkik edildiğinde Hz. Ali'nin kamil insan ya da bir beşerin ulaşabileceği en üst sınır olduğu ifade edildiği görülecektir.⁵ Bu nedenle Hz. Ali, tüm

¹ Bu konuda derli toplu bilgiler için bkz. Bakır, Abdulhalık, *Hz. Ali ve Dönemi*, Ankara 2004, s. 59 vd.

² Bkz. Müfîd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-'Abkarî el-Bağdâdî (413/1022), *el-İfşâh fi İmâmeti Emîri'l-Mü'minîn*, Kum 1412, s. 36.

³ Benzer ifadeler için bkz. Caferiyan, Resul, *Masum İmamların Fikri ve Siyasi Hayatı*, İstanbul 1994, s. 41; Ali Şeriatî, *Ali*, İstanbul 2005, s. 17.

⁴ Kendisine nispet edilen sıfatlar için bkz. Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb (329/940), *el-Usûl minel-Kâfi*, Tahran 1365 baskısı, I, 290; Sadûk, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebî Ca'fer İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Kemâlu'd-Din ve Temâmu'n-Ni'me*, tsh. Ali Ekber el-Gıffârî, Kum 1405, s. 95; *Uyûnu Ahbârı Rızâ*, thk. Müessesetu'l-İmam Humeynî, Meşhed 1413, s. 422; *İlelu's-Şerâyi'*, Nefef 1966, s. 203; Müfîd, *el-İrşâd fi Ma'rifeti Huvecillâhi ale'l-İbâd*, thk. Müessesetu Al-i Beyt, Beyrut 1993, II, 313; İbn Merdeveyh el-İsbahânî, Ebu Bekir Ahmed b. Musa (410/1020), *Menâkıbu Ali b. Ebî Tâlib*, Kum 1422, s. 47; Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (460/1067), *el-İktisâd fi mâ Yeteallaku bi'l-İ'tikât*, Nefef 1979, s. 312, 422,423; Sâdâbâdî, Ubeydullah b. Abdillâh (V/XI. asır), *el-Mukni'a fi'l-İmame*, thk. Şâkir Şeb'î, Kum 1414, s. 59; Hillî, İbn Mutahhar, Allâme Cemâluddin Hasan b. Yusuf (726/1325), *Minhâcu'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmame*, thk. Muhammed Reşat Sâlim, Kâhire 1962, s. 177; *Keşfu'l-Murâd fi Şerhi Tecridi'l-İtikâd*, Bombay 1311, s. 217; Nâsiruddîn Tûsî, Muhammed b. Muhammed b. Hasan (672/1273), *Risâle-i İmâmet*, Tahran 1335, s. 185-188; Meclisî, Muhammed Bâkır (1110/1697), *Bihâru'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992, XXV, 117; Zencânî, Seyyid İbrahim el-Müsevî, *Akâidu'l-İmâmiyye*, Kum 1982, I, 78; Gölpinarlı, Abdülbakıy, *oniki imam*, İstanbul 1989, s. 21; Caferiyan, s. 41 vd.; Feyyâz, Abdullah, *Tarîhu'l-İmâmiyye ve eslâfuhum mine's-Şia*, Bağdâd 1970, s. 134; Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmametü ve Ehlu'l-Beyt*, Beyrut 1995, II, 9; Mutahhari, Murtaza, *İnsan-ı Kamil*, İstanbul trz., s. 51.

⁵ Bkz. Caferiyan, s. 68; Mutahhari, *İnsan-ı Kamil*, s. 51. "Eksiksiz İnsan Ali" ifadesi için bkz. Ali Şeriatî, s. 82. Kimi Şii müellif eserlerinin adına yansıyan "*İnsan-ı Kamil*" "*Münteha'l-Kemali'l-Beşeri*" ifadeler için bkz. İmam Ali: koymuştur. Bkz. Mutahhari, *İnsan-ı Kamil*, İstanbul trz.; Abbas Ali Musevi, *İmam Ali:Münteha'l-Kemali'l-Beşeri*, Beyrut 1983.

sahabe içinde eşsiz biridir ve hiç biri ile kıyaslanmaz.⁶ Onun seviyesi sadece kendi dönemi ile de sınırlı değildir. Aksine o, zamanlar üstü mükemmel bir şahsiyettir. Bu bağlamda Hz. Peygamber ile Hz. Ali, güneş ve aya benzetilmişlerdir. O ikisi, tıpkı güneş ve ay gibi tüm zamanlarda dünyanın her yerindeki tüm halkı aydınlatan şahsiyetlerdir.⁷ Kimi Şii ulemanın bunun da ötesine giderek Hz. Ali'nin, fazilette Hz. Peygamber'e eş değer olduğunu savunmuş; hatta bazıları fazilette Hz. Muhammed dışındaki diğer peygamberlerden bile daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir.⁸

Öte yandan Şiiler, gerek Peygamber efendimizin sağlığında ve gerekse vefatından sonra sadakatle onun izinden gidip mesajını en ufak bir taviz vermeden uygulayan yegane sahabe Hz. Ali'nin pek çok faziletini zikretmektedir. Ancak bunlar arasından Hz. Peygamber'e yakınlığına, cesaretine ve ilmine daha fazla vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür.

A. Yakınlık/Karabet

Hz. Ali'nin öne çıkarılan ayrıcalıklarından birisi onun Hz. Peygamber'e olan yakınlığıdır. Bilindiği gibi Hz. Ali, Hz. Peygamber'in ana-baba bir/öz amcası Ebû Tâlib'in oğludur.⁹ Hz. Peygamber, dedesinin ölümünün ardından sekiz yaşından itibaren amcası Ebû Tâlib'in yanında kalmıştır. Daha sonraları Mekke'de kuraklık çıktığı bir dönemde Ebû Tâlib çocuklarını akrabalarına dağıttığında bu defa Hz. Peygamber, onlar arasından Hz. Ali'yi seçecektir. Şiiler'e göre bu seçim tesadüfi değildir. Çünkü bu seçim Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye sevgisini ve yakınlığını göstermektedir. Ayrıca kızı Fatıma ile evlendirmesi de onun farklılığını göstermektedir. Öte yandan Hz. Peygamber'in neslinin Ali-Fatıma tarafından sürdürülmesi de Şiiler tarafından Hz. Ali'nin ayrıcalığı olarak kabul edilmektedir. Bunun içindir ki Şiiler göre Hz. Peygamber, “Allah, her peygamberin zürriyetini kendi sulbünden kıldı, benim zürriyetimi ise Ali'nin sulbünden kıldı.” diyerek Hz. Ali'nin kendi yanındaki değerini ifade etmiştir.¹⁰ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber', Hz. Ali'nin kendi kardeşi, kardeşlerinin en hayırlısı, dünya ve ahiret kardeşi olduğunu pek çok defa ilan etmiştir.¹¹ Ayrıca Uhud savaşı esnasında Hz. Ali'nin kendisine yakınlığını ifade etmek için, “Ali bendendir, ben Ali'denim”, demiştir.¹² Bir başka rivayette ise Peygamber, Ali'yi bir gazveye gönderdiğinde de “Benim nefsim gibi olan birini göndereceğim”, demiş ve Ali'yi

⁶ Caferiyan, s. 48.

⁷ Öyle ki, Şems Suresi ayet 1 ve 2 de “Güneş ve kuşluk vaktindeki aydınlığa, güneşi takip ettiğinde aya yemin olsun” (91. Şems, 1-2) tasvir edilen güneş nasıl Hz. Peygamber ise, bu güneşi takip eden ay da Hz. Ali'dir. Bkz. Mutahhari, Murtaza, *İslam ve Değişim (Zamanın Gereklere)*, Ankara 2000, s. 141, 143.

⁸ Aslında fazilet açısından peygamberler ile mukayesede üç farklı grup vardır. Bunlardan bir kısmı peygamberlerin imamlardan üstün olduğunu savunmaktadır. İkinci bir grub ise imamların Ulu'l-Azm haricindeki tüm peygamberlerden üstün olduğunu savunmaktadır. Bunlara göre imamlar, Ulu'l-Azm olan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in dışındaki tüm peygamberlerden üstündürler. Bu kanaatte olanlar muhtemelen fazilet hususunda imamları, bu beş Peygamber ile eşit statüde kabul etmektedirler. Üçüncü bir grup ise bunu daha da daraltarak imamların Hz. Muhammed dışındaki tüm peygamberlerden üstün olduklarını iddia ederler. Bkz. Müfid, *Evâilü'l-Makâlât*, s. 81 vd.; *Fusûlü'l-Muhtara*, s. 34, 96; Meclisî, XI, 33; XXVI, 273; Ayrıca bkz. İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 146; Fazilet hususunda Peygamberler ile kıyaslanma ile ilgili Şii yaklaşımlar için bkz. Bozan, Metin, “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 9, Sayı 26, sf. 95-112 (2006), s. 51.

⁹ Buna göre Hz. Ali, saf kaynaktan gelmektedir. Zira babası Ebu Talib, Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile ana baba bir kardeşidir. Oysa diğer amcaların annesi ayrıdır. Bu nedenle Hz. Ali, diğer tüm akrabalarından Hz. Peygamber'e daha yakındır. Bkz. Tûsî, *İstibsâr*, Tahran 1390, IV, 170-71; Bkz. Tabersî, Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib (VI/XII asır), *el-İhticâc*, thk. Seyyid Muhammed Bâkır el-Müsevî, Meşhed 1981, Tabersî, 389. Daha fazla bilgi için bkz. Bozan, Metin, “İmamet Nazariyesinin Ca'ferî Fıkhı Üzerindeki Tesirleri”, *Marife*, Yıl 8, Sayı 3, sf. 49-74 (Kış 2006), s. 55.

¹⁰ Bkz. Meclisî, XXIII, 144.

¹¹ İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 99 vd.

¹² Tabersî, s. 391.

göndermiştir.¹³ Şiiilere göre tüm bu ifadelerden Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e en yakın kişi olduğu anlamını çıkarmak mümkündür.¹⁴

Şiiiler'e göre Hz. Ali'nin diğer tüm sahabilerden farklı ve efdal olduğu sadece Hz. Peygamber tarafından ifade edilmemiş, bizzat Kur'an-ı Kerim'de de Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in nefsinden olduğu belirtilerek bu farklılık dile getirilmiştir.¹⁵ Kaynaklarda¹⁶ Mübahele ayeti olarak da bilinen¹⁷ ayetin nüzul sebebi olarak Necran Hristiyanlarının gelip Hz. Peygamber'le tartıştığı, tartışma esnasında onları lanetleşmeye davet ettiği, onların ise bundan çekinerek¹⁸ bir anlaşma imzalayıp geri döndükleri aktarılır.¹⁹ İşte Şiiiler, Âl-i İmrân suresinin "Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle dua edelim de yalancılardan üstüne Allah'ın lanetini dileyelim."²⁰ şeklindeki ayetinde zikredilen "kendilerimiz (*enfusenâ*)" kelimesiyle Hz. Ali'nin kastedildiğini²¹ ve bu nedenle de Hz. Ali'nin diğer sahabilerden ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir.²²

B. Cesaret

Hz. Ali'nin bir başka hasleti olarak da cesaretine vurgu yapılmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Ali pek çok savaşa katılmış ve bu savaşlarda büyük cesaret örnekleri göstermiş, kritik müdahalelerle savaşların kazanılmasında kilit roller oynamıştır.²³ Çağdaş bir Şii yazarın ifadesiyle cihadın timsali ve savaşın önderi Ali'nin²⁴ bu hasleti Şiiilerce efdaliyetinin bir işareti olarak kabul edilir. Aslında Şiiiler'in onun cesaret ve kahramanlığını sadece sahabe dönemi ile sınırlamadıklarını; aksine onu tüm dönemlerin en cesur insanı olarak da mütalaa ettiklerini söylemek mümkündür.

Hz. Ali'nin cesaret ve kahramanlığının delaleti olarak onun İslam'ı ve Hz. Peygamber'i fedakarca savunan ilk müslüman oluşunu, hicret esnasında Hz. Peygamber'in yatağında yatmasını²⁵ ve diğer savaşlardaki cesaretlerini örnek olarak verirler. Bu cesaretinden dolayıdır ki, kendisi için "Ali gibi genç, Zulfikar gibi kılıç yoktur", deyimini kullanılmıştır.²⁶ Özellikle "insanlar arasında öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanabilmek için kendi canını satar"²⁷ ayeti onun hicret esnasında canı pahasına Hz. Peygamber'in yatağında yatmış olmasıyla irtibatlandırılmış; ayrıca amacı uğruna kendisini feda etmekten çekinmeyen yüce ve ayrıcalıklı bir şahsiyet olduğuna yorumlanmıştır.

¹³ Bkz. Sadûk, *Emâlî*, byy, 1362, s. 525.

¹⁴ Hz. Peygamber'e en yakın kişi olduğuyla ilgili rivayetler için bkz. İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 99 vd.

¹⁵ İlgili iddiaları içeren rivayetler için bkz. İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 108.

¹⁶ Bkz. İsfehânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğâni*, Beyrut 1986, XXII, 8; Müfid, *İrşâd*, I, 167-168; Hillî, *Nehcu'l-Hak ve Kesfu's-Sıdk*, 'Aynullâh el-Hüseynî el-Ermevî, Kum 1407, s. 215.

¹⁷ 3. Âl-i İmrân, 61.

¹⁸ Ayyâşî, Ebu'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyâş es-Sülemî es-Semerkandî (320/932), *Tefsîru'l-Ayyâşî*, tsh. Seyyid Hâşim er-Resûlî, Tahran 1380, II, 128; Sadûk, *İlelu's-Şerâyi*, s. 129.

¹⁹ Bkz. İsfehânî, XXII, 8; Müfid, *İrşâd*, I, 167-168; Hillî, *Nehcu'l-Hak ve Kesfu's-Sıdk*, s. 215.

²⁰ 3. Âl-i İmrân, 61.

²¹ Sadûk, *Kitâbu'l-Hisâl*, tsh. Ali Ekber el-Ğıffârî, Kum 1403, s. II, 576; 38; Tûsî, *Emâlî*, s. 563.

²² Sadûk, *Emâlî*, s. 525; *Uyûnu Ahbârı Rızâ*, s. 231. Nitekim Ali er-Rızâ'ya dayandırdıkları bir rivayete göre Me'mûn, Ali er-Rızâ'dan, Ali'nin faziletiyle ilgili ayetlerden hangisinin öncelikli olduğunu sormuş, Ali er-Rızâ da *Mübahele* ayeti, demiştir. Ali er-Rızâ'ya nispet edilen ifadeye göre Peygamber'in oraya Ali'yi çağırması, onun insanlar içinde en faziletli olduğuna delalet etmektedir. Bkz. Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 38.

²³ İlgili rivayetler için bkz. İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 149 vd.

²⁴ Ali Şeriatî, s. 93.

²⁵ Kummî, Ali b. İbrahim Ebi'l-Hasan (307/919), *Tefsîru'l-Kummî*, Beyrut 1991, I, 274; Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 58-60.

²⁶ Müfid, *İrşâd*, I, 78; Meclisî, XIX, 317.

²⁷ 2. Bakara, 207.

C. İlim

Şiiler, imamlara nispet ettikleri sıfatlar arasında ilim sıfatına önem vermekte; imamın insanları iyiye doğruya yönlendirmesi, hak ile batılı ayırt ederek dini ahkâmı en iyi şekilde uygulayabilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmetmesi için en âlim/ “a’lem” olmasının zarureti üzerinde durmakta; imamın ilmi açıdan herkesten üstün olması gerektiğini savunmaktadırlar.²⁸ Bundan dolayıdır ki, Şiiler, Hz. Ali’nin ilmi yönüne büyük önem atfetmiştir. Onlara göre yüksek ilmî ile Hz. Ali’nin, tüm ashap içerisinde en bilgin olduğu hususunda hiç bir şüphe yoktur. O, gaza ve seriyelerdeki cesareti, savaşlarda gösterdiği yiğitlik ve kahramanlığı yanında hitabet ve ilim hususunda da emsalsizdir.²⁹

Şiiler, Hz. Ali’nin ilmi alandaki üstünlüğü elde etmesinin ardındaki etkenleri de dile getirmektedirler. Bunlardan ilki Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’e çocukluğundan itibaren yakınlığı ve özel konumudur. O, Hz. Peygamber’in en yakınında bulunan birisi olarak ilmini direkt bir şekilde ondan almış; böylece tüm sahabeden daha üstün bir konuma yükselmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, “Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır. Şehre ise ancak kapısından girilebilir.”³⁰ “Ali, ümmetin en hayırlısı, ilim açısından en bilgini, hilim ve sabır açısından en üstünü ve İslam’ı kabul açısından insanların ilkidir.”³¹ şeklindeki sözleri onun ayrıcalığının/üstünlüğünün delili olarak yorumlanmıştır. Kimi Şiiler Hz. Ali’nin ilmi meselesini o kadar ileri götürmüşlerdir ki, Hz. Ali’nin ve dolayısıyla diğer tüm imamların, Hz. Muhammed dışındaki diğer peygamberlerden daha bilgili olduklarını iddia etmişlerdir.³²

Şiilerin ilmi açıdan dikkat çektiği bir başka husus da Hz. Peygamber’in vefatının ardından ilk üç halifenin de onun ilmine müracaat etmek durumunda kalışına yaptıkları vurgudur. Buna göre ilk üç halife hüküm verme, siyaset ve savaş stratejileri hususunda ona ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle ikinci halifenin pek çok defa "Ali olmasa, Ömer helak olurdu"³³ şeklindeki sözlerini görüşlerine delil olarak kullanmaktadırlar.

II.Şii Kaynaklarda Ali’nin Tarihi Kişiliği

Mezhep mensupları, efdaliyetin yanı sıra Hz. Ali’ye imamet inanışında da önemli yer vermektedirler. Bilindiği gibi Şiiler, imamların nas ve tayin ile belirlendiğini ve ilk imamların Hz. Ali olduğunu iddia etmektedirler.³⁴ Bu bağlamda Hz. Ali’nin hayatını imamet merkezli olarak üç bölüme ayırdıkları söylenebilir. Bu üç dönem, Hz. Peygamber dönemi, Hilafetten uzaklaştırıldığı dönem ve kendi hilafeti şeklindedir.³⁵

²⁸ Kuleynî, *Kâfî*, I, 138-39; Mes’ûdî, Ebi’l-Hasan Ali b. Hüseyin (345/956), *Murûcu’z-Zeheb ve Me’âdinu’l-Cevher*, thk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, Beyrut 1997, III, 224, 234; Sadûk, *Kemâlu’d-Din*, s. 95, 204; Murtazâ, Şerif Ebi’l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Müsevî (432/1044), *eş-Şâfi fi’l-İmâme*, thk. es-Seyyid Abdu’z-Zehrâ el-Hüseyinî el-Hatîb, Tahran 1987, II, 17-18; Tûsî, *İktisâd*, s. 304; Hillî, *el-Elfeyn fi’l-İmâmeti Emîri’l-Müminin Ali b. Ebi Tâlib*, Beyrut 1982, s. 15; Tenbekânî, Muhammed Abdulfettâh (1040/1124), *Sefînetu’n-Necât*, thk. Seyyid Mehdî er-Recâî, Kum 1419, s. 45; Kâşânî, Muhammed Murtazâ (1091/1680), *İlmü’l-Yakîn*, byy. trz, I, 373.

²⁹ Ashabla mukayesesi için bkz. İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 86 vd.

³⁰ Bkz. Sadûk, *Hısâl*, s. 574; İbn Merdeveyh el-İsbahânî, s. 86.

³¹ Müfid, *Evâilu’l-Makâlât fi Mezâhibi’l-Muhtârât*, tlk. Fadlullah ez-Zencânî, Tebriz 1363, s.55.

³² İbn Rüstem et-Taberî, İmamların, Hz. Muhammed dışındaki peygamberlerin mahiyetini bilemedikleri gizli şeyleri bildiklerini söyler. Bkz. İbn Rüstem et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî (IV/X. asır), *Delâilu’l-İmame*, Beyrut 1988, s. 66. Bu husustaki değerlendirmeler için bkz. Bozan, Metin, “İmamîyye Şiâsi’nin Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, s. 104.

³³ Hillî, *Nehcu’l-Hak ve Keşfu’s-Sıdk*, ‘Aynullâh el-Huseynî el-Ermevî, Kum 1407, s. 240.

³⁴ İnanışlarına göre Ali b. Ebî Tâlib’ten (40/661) sonra imamet makamına her iki oğlu Hasan (49/669) ve Hüseyin (61/680), daha sonra da Hüseyin’in soyundan sırasıyla Ali Zeynelâbidîn (95/713), Muhammed el-Bâkır (114/733), Ca’fer es-Sâdık (148/765), Mûsâ el-Kâzım (183/799), Ali er-Rızâ (203/818), Muhammed el-Cevâd (220/835), Ali el-Hâdî (254/868), Hasan el-Askerî (260/873) ve varsayılan Muhammed el-Mehdî atanmışlardır.

³⁵ Bkz. Caferiyan, s. 44.

A. Hz. Peygamber Dönemi

Bu dönem Hz. Ali'nin babası tarafından Hz. Peygamber'e bırakıldığı zamandan Hz. Peygamber'in vefatına kadar süren dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Ali, Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişmiş; yukarıda zikredilen ilmi seviyesi başta olmak üzere sahip olduğu faziletleri edinmiştir.³⁶ Beşeriyetin ulaşabileceği en üst sınıra varan ve kâmil bir insan olarak yetişen Hz. Ali, zaten Hz. Peygamber tarafından imam olarak ilan edilmiştir. Bu nedenledir ki, Peygamber döneminde Ali b. Ebî Tâlib'in etrafında bir grup oluşmuş ve bu grup bizzat Peygamber tarafından *Şiatu Ali* olarak adlandırılmıştır.³⁷

Mezhep mensupları bu inanışlarını temellendirebilmek gayesiyle gerek Hz. Peygamber'in hayatından ve gerekse Kur'ân ayetlerinden pek çok delil getirmeye çalışmış; bunlarla Hz. Ali'in imametini ispata gayret etmişlerdir. Zira mezhep inanışına göre Hz. Ali ilk imamdır. Onun imametini temellendirmeleri durumunda hem diğer imamların imametini, hem de nazariyelerini temellendirmiş olacaklardır.

1. Hadisler ve Tarihi Rivayetler

Mezhep mensupları, Hz. Ali'nin hayatını ve Hz. Peygamber ile münasebetlerini adeta imameti ispat merkezli yeni bir okuma faaliyetine girişmiş ve pek çoğu doğal birer davranış sayılabilecek hadiseleri imamete tevil etmişlerdir. Onlar, bu hususta gerek Sünnî ve diğer fırka mensuplarına ait kaynaklarda ve gerekse sadece kendi literatürlerinde zikredilen pek çok rivayeti delil olarak kullanmışlardır.

Bu rivayetlerden ilki Hz. Peygamber'in risaletinin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. "Ziyafet" adıyla meşhur olmuş bu rivayete göre bi'setin 3. yılında aşikâr davete başlayan Hz. Peygamber'e³⁸ yakın akrabasını uarması³⁹ emredildiğinde, akrabalarını toplayıp onlara bir ziyafet vermiştir.⁴⁰ Ziyafet sonrasında risalet görevini açıklayıp kendisine destek olmalarını istemiştir.⁴¹ Ancak bu işe sadece Ali talip olmuştur. Bunun üzerine Peygamber, "Otur, sen benim kardeşim, vasım, vezirim, vârisim ve ardımdan halifemsin." demiştir.⁴² Şiiler, söz konusu bu rivayeti, tüm akrabaları dururken neden Ali'nin imam olarak seçildiğini ispat amacıyla kullanmakta; rivayeti kendi iddialarını destekleyecek şekilde aktarmaktadırlar⁴³

Hz. Peygamber'in hicretin akabinde Muhacir ve Ensar'ı birbirine kardeş yaptığı sırada⁴⁴ Ali'yi kendisine kardeş kılması,⁴⁵ Hz. Peygamber'in mescide açılan tüm kapıları kapattırıp sadece onun evinin kapısının mescide açık bırakması,⁴⁶ Berâe suresinin okunması hadisesi,⁴⁷ ayrıca Hayber'de sancağın Hz. Ali'ye verilmesi rivayeti,⁴⁸ Peygamber'in Tebuk

³⁶ Caferiyan, s. 46. Krş. Ali Şeriati, s. 82 vd.

³⁷ Nevbahî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, (300/912), *Fıraku's-Şia*, tsh. Seyyid Muhammed Sâdik, Nefef 1936, s. 17.

³⁸ Taberî, II, 229.

³⁹ 26. Şuarâ, 214.

⁴⁰ Taberî, II, 320; Sadûk, *İlelu's-Şerâyi'*, s. 170; Müfid, *İrşâd*, I, 49; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 167.

⁴¹ Müfid, *İrşâd*, I, 39; Tûsî, *Emâlî*, s. 581.

⁴² Taberî, II, 320-321; Müfid, *İrşâd*, I, 49-50; Tûsî, *Emâlî*, s. 381; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 167-68.

⁴³ Bkz. Kummî, II, 100; Taberî, II, 320; Tûsî, *Emâlî*, s. 581.

⁴⁴ Kummî, s. I, 289.

⁴⁵ Kummî, II, 84; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 169-170; *Nehcu'l-Hak*, 217-218. Buna göre Hz. Peygamber, Ali'yi kendisinin dünya ve ahiret kardeşi olduğunu söylemiştir. Bkz. Müfid, *Emâlî*, s. 174; Tûsî, *Emâlî*, s. 193.

⁴⁶ Bkz. Sadûk, *İlelu's-Şerâyi'*, s. 201; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, s. 217.

⁴⁷ Rivayete göre Berâe suresinin bazı ayetleri nazil olduğunda, Hz. Peygamber, Ebû Bekir'i bir kabileyle hac emiri olarak Mekke'ye gönderir. Fakat daha Ebû Bekir yoldayken Peygamber fikir değiştirip emirleri Mekkelilere bildirmesi için Ali'yi onun arkasından gönderir. Hz. Ali de inen ayetleri Mekkelilere bildirme görevini Ebû Bekir'den alır ve kendisi tebliğ eder. Tarihî kaynaklarda bu görev değişikliğinin, Peygamber'in bu tebliği kendi ailesinden birisinin yapmasını istemesi nedeniyle olduğu belirtilir. Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, (218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdulhafiz Şeybî, Beyrut 1936, IV, 188, 190; Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr (255/868), *el-Osmâniyye*, thk.

gazvesi (9/631) sırasında onu Medine’de vekil bırakması⁴⁹ vesilesiyle Ali’ye hitaben söyledikleri “Sen ailem, hicret yurdum ve kavmim içinde halefimsin.”⁵⁰ “Senin bana olan konumun, Harun’un Musa’ya olan konumu gibidir. Ne var ki benden sonra nebilik yoktur.”⁵¹ gibi ifadeler Şiiler tarafından, diğer sahabeden efdal olan Ali’nin imametinin delilleri olarak da kullanılmıştır.⁵² Ancak Hz. Ali hakkında ileri sürdükleri deliller arasında en güçlü olduğuna inandıkları rivayet Gadir-i Hum rivayetidir.⁵³ İmamî kaynaklara göre olayın gelişim süreci şöyledir: Veda Haccı dönüşünde Peygamber, Medine’ye yönelirken Gadir-i Hum denilen yere vardığında⁵⁴ Mâide suresinin, “Ey elçi! Rabb’inden sana indirilene duyur; eğer bunu yapmazsan, O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur ...”⁵⁵ mealindeki 67. ayeti nazil olur.⁵⁶ Bunun üzerine hacıların kendi yurtlarına gitmek amacıyla birbirlerinden ayrılmadan önce topluca bulunabilecekleri son nokta olan Gadir-i Hum’da⁵⁷ Peygamber, ashabını toplar ve onlara kızgın güneşin altında “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allahım ona dost olana dost, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu küçük düşürmeye çalışmanı rezil et.” diyerek⁵⁸ Hz. Ali’nin imametini ilan eder.⁵⁹ Gadir-i Hum hadisesinin gerçekliğini ve Peygamber’den sonra Ali’nin imam olacağını sahabe tarafından bilindiğini kanıtlamak amacıyla orada bulunan Ebû Bekir, Ömer ve diğer ashabın Ali’yi tebrik ettiği zikredilir.⁶⁰ Şiiler, yukarıda zikredilen Gadir-i Hum

Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mısır 1955; Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Mahmûd el-Ferdûs el-Azem, Dimeşk 1997, I, 463; Meclisî, XXI, 274. Şii kaynaklar görevin Ebû Bekir’den alınıp Ali’ye verilmesini, ilahi bir uyarı olarak mütalaa etmektedirler. Buna göre mesaj ya Peygamber’in bizzat kendisi ya da Ali’nin tebliğ etmesi gerekmektedir. Peygamber de görevi Ali’ye vermiştir. Bkz. Sadûk, *Hısâl*, s. 558; Müfid, *el-İhtisâs*, thk. Ali Ekber el-Ğıfârî ve Seyyid Mahmûd ez-Zernedî, Beyrut 1993, s. 200; *İrşâd*, I, 65.

⁴⁸ Bu rivayete göre Peygamber’in Hayber Gazvesi sancaktarı Ali’dir. Ancak Ali rahatsızlanınca Peygamber, sancağı Ebû Bekir’e daha sonra da Ömer’e vermiş; ama her ikisi de başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Peygamber ertesi gün sancağı Allah ve Resul’ünün sevdiği onun da onları sevdiği birine vereceğini söylemiş ve sancağı Ali’ye teslim etmiştir. Bkz. Ayyâşî, II, 330; Tûsî, *Emâli*, s. 306.

⁴⁹ Bkz. İbn Sa’d, Ebû Abdillâh b. Muhammed (230/844), *Tabakâtu'l-Kubrâ*, Beyrut trz, III, 24; Taberî, III, 197; İbn Hişâm, IV, 127.

⁵⁰ Müfid, *İrşâd*, I, 156.

⁵¹ İbn Hişâm, IV, 127; Câhız, *Osmâniyye*, s. 153; Berkî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid (274/887 veya 280/893), *Ricâl*, Tahran 1383, s. 159; Ayyâşî, II, 330; Kummî, I, 292; Kâdî Abdulcebbar Abdullâh b. Ahmed Ebû'l-Huseyn el-Hemzânî (415/1024), *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhid ve'l-'Adl*, thk. Abdulhalim Mahmûd, Süleyman Dünya, byy. trz, XX, s. 158; Müfid, *İrşâd*, I, 156; Tûsî, *İktisâd*, s. 352. Şiiler’e göre Hz. Peygamber’in Tebuk gazvesi sırasında Ali’yi Medine’ye vekil bırakması kendi yokluğunda Medine’nin ancak Ali’nin vekâleti altında güven içinde olabileceğine inanması yatmaktadır. Bkz. Müfid, *İrşâd*, I, 155). Fakat Medine’de bulunan münafıklar bunu Hz. Ali’nin aleyhinde propogandaya dönüştürdüklerinde Hz. Ali dayanamayıp durumu aktarır ve gazveye kendisi ile birlikte gitmek istediğini belirtir. Bkz. Kummî, I, 292; Taberî, III, 197; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, s. 216.

⁵² Bkz. Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 170.

⁵³ Mekke ile Medine arasında, Cuhfe adlı mevkiye iki mil uzaklıkta bulunan bir yerin adıdır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1979, VI, 188.

⁵⁴ Ya’kûbî, Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb (292/905), *Târîhu'l- Ya’kûbî*, Beyrut trz, II, 112; Ayyâşî, I, 360; Müfid, *İrşâd*, I, 174; *Emâli*, s. 71; Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, thk. İbâdallâh et-Tahrânî ve Ali Ahmed Nâsîh, Kum 1411, s. 344.

⁵⁵ 5. Mâide, 67.

⁵⁶ Ayyâşî, I, 4; Müfid, *İrşâd*, I, 175.

⁵⁷ Müfid, *İrşâd*, I, 175.

⁵⁸ Aslında Sünnî kaynaklarda da benzer bir hadisenin gerçekleştiğine dair rivayetler mevcuttur. Buna göre Necran’da görevli olarak bulunan⁵⁸ Ali, veda haccına bir grup askeriyile birlikte katılmıştır. Askerlerini bir yerde bırakıp Peygamber ile görüşmeye gitmiş, dönüşte askerlerinin, verdiği emirlere aykırı hareket ettiğini görünce de onları azarlamıştır. Askerler de Mekke’ye vardıklarında onu Peygamber’e şikâyet etmişler, Peygamber ise onları bundan menetmiş ve veda haccı dönüşünde Ali’nin kendisine yakınlığını ifade için yukarıdaki hadisi buyurmuştur. Taberî, III, 223; İbn Hişâm, IV, 274.

⁵⁹ Fadl b. Şâzân, Ebû Muhammed en-Nîsâbüri (260/873), *el-İzâh*, Beyrut 1982, 52; Ya’kûbî, II, 112; Ayyâşî, I, 360; Müfid, *İrşâd*, I, 8; Tûsî, *Gaybe*, s. 344.

⁶⁰ Ayyâşî, I, 357; Müfid, *İrşâd*, I, 177; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 168.

olayına büyük önem atfetmekte imamet tasavvurları ve dolayısıyla fikirlerinin haklılığının en güçlü delili olarak sunmaktadır.⁶¹ Öyle ki Gadir-i Hum gününü, hicri dördüncü asrın ortalarından itibaren bayram ilan etmişlerdir.⁶²

2. Ayetler

Şiilerin, Hz. Ali'nin imametini temellendirme gayretleri sadece hadisler ve tarihi rivayetler ile sınırlı değildir. Belki de bunlardan daha fazla Kur'an'a özellikle de ayetlerin nüzul sebeplerine yönelmiş, onları başta Ali b. Ebî Tâlib olmak üzere imamet ile ilişkilendirme yoluna gitmişlerdir. Bu hususta bazen o kadar aşırı gitmişlerdir ki neredeyse Kur'an'ı imameti tasdik kitabı olarak gördükleri izlenimini edinmek dahi mümkündür. Bu hususta kullandıkları ayetlerin sayısı bini bulmaktadır.⁶³ Ancak imamet tasavvuru bağlamında ciddi olarak üzerinde durulan ayet sayısı ise yaklaşık üç yüz civarındadır.⁶⁴ Sıratı müstakim "doğru yol"⁶⁵ "yol gösterici"⁶⁶ "kitap"⁶⁷ "sivrisinek"⁶⁸ "nur"⁶⁹ "sırat"⁷⁰ Allah'ın Peygamber'e verdiği "destek"⁷¹ "vezir"⁷² olarak isimlendirdikleri ayetler, Bunlardan bazılarıdır.

Kur'an'da geçen ve Allah'ın Hz. İbrahim ile diyalogunu içeren ayet de Hz. Ali'nin imameti lehinde tevîl edilir. "Rabbi, bir zaman İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca: "Ben seni insanlara imam yapacağım." demişti. Soyumdan da (İmamlar yap)" dedi. (Rabbi): "Zalimlere ahdim ermez." buyurdu."⁷³ Özellikle ayette yer alan *Zalimler* ifadesinden hareketle zalimlerin (ahdi elde edemedikleri için) imam olamayacağıdır ki,⁷⁴ bununla vurgulanmak istenen hususlardan birisi de Ebû Bekir ve Ömer'in cahiliye dönemi yaşamalarından dolayı imamete uygun olamayacaklarıdır.⁷⁵

"Sizin dostunuz/veliniz, ancak Allah, O'nun elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükûa varan Müminlerdir."⁷⁶ mealindeki Velayet ayeti olarak meşhur olan ayet de Ali

⁶¹ Bkz. Onat Hasan, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, XXXVI (1997), s. 79-117, s. 83, 92.

⁶² Bkz. Kâdî Abdulcebbar Abdullâh b. Ahmed Ebû'l-Huseyn el-Hemzânî (415/1024), *Tesbitu Delâili'n-Nubuvve*, Abdulkarîm Osmân, Beyrut trz., s. 211.

⁶³ Bkz. Hillî, İbn Mutaahhar, Allâme Cemâluddin Hasan b. Yusuf (726/1325), *el-Elfeyn fî İmâmeti Emîri'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut 1982.

⁶⁴ Bkz. 'Ukaylî, Muhammed Erşid, *eş-Şîa; Neş'etuhâ ve Tatavvuruhâ hattâ el-Karnî's-Sâlisi'l-Hicrî*, Amman 1980, s. 300.

⁶⁵ Bkz. Kummî, I, 41.

⁶⁶ İmamîlere göre Peygamber, "Sen, ancak bir uyarıcısın, her toplumun bir yol göstericisi vardır." (13. Ra'd, 7) mealindeki ayeti, "Ben uyarıcıyım, Ali de yol göstericidir." şeklinde tefsir etmiştir. Bkz. Saffâr, Muhammed b. Hasan b. Ferruh (290/902), *Besâiru'd-Derecât el-Kübrâ fî Fedâili Âl-i Muhammed*, Kum 1374, s. 50; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 156.

⁶⁷ "O kitap, onda asla şüphe yoktur. Muttakiler için yol göstericidir." (2. Bakara, 2) mealindeki ayette geçen *kitap*, Ali'dir. (Bkz. Kummî, I, 43). Muttakiler ise Şiiler'dir. Bkz. Ayyâşî, I, 44.

⁶⁸ "Allah, bir sivrisineği, hatta onun da üstünde olanı misal vermektan utanmaz." (2. Bakara, 26). Buradaki *sivrisinek* Ali'dir, onun üstünde olan da Peygamber'dir. Bkz. Kummî, I, 48.

⁶⁹ "Ey insanlar size Rabbinizden delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik." (4. Nisâ, 174). Bu ayetteki *delil* Peygamber, *nur* ise Ali'dir. (Bkz. Ayyâşî, I, 311) Benzer bir rivayet için bkz. Müfid, *el-İhtisâs*, thk. Ali Ekber el-Ğıfârî ve Seyyid Mahmûd ez-Zenedî, Beyrut 1993, s. 278.

⁷⁰ "(Şeytan) öyle ise dedi, beni azdırmana karşılık, and içerim ki ben de onlar(ı saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım." (7. A'râf, 16). Buradaki *sırat*, Ali'dir. Bkz. Ayyâşî, II, 13.

⁷¹ "... O ki yardımıyla seni ve Müminleri destekledi." (8. Enfâl, 62). Burada Allah'ın Hz. Muhammed'e verdiği *destek*, Ali'dir. Bkz. Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 160.

⁷² "Bana ailemden bir vezir ver." (20. Tâhâ, 29). Peygamber, Ali için Allah'a dua edip, "Kardeşim Ali'yi bana vezir kıl." demiştir. Bkz. Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 165.

⁷³ 2. Bakara, 124.

⁷⁴ Kummî, II, 199; Sadûk, *Uyûnu Ahabârî Rızâ*, s. 216; Meclisî, XXV, 120.

⁷⁵ Nâsirüddin Tûsî, *Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikâd*, Beyrut 1988, s. 348.

⁷⁶ 5. Mâide, 55.

b. Ebî Tâlib'in imametini ispat bağlamında kullanılmaktadır.⁷⁷ Buna göre “veliyyukum” ifadesi ile kastedilen Hz. Ali'dir. Bunun dışında Hz. Ali'nin efdaliyetini ispat bağlamında kullanılan “Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: “Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağırırım, sonra gönülden lanetle dua edelim de yalancılara üstüne Allah'ın lanetini dileyelim.”⁷⁸ mealindeki Mübâhele ayetinde geçen “Enfusenâ/kendilerimiz” ile Ali'ye işaret edildiğini söyleyerek⁷⁹ bununla onun masumiyet ve olgunlukta Peygamber'e müsavi olduğuna hükmetmiş,⁸⁰ onun imametini ispat bağlamında kullanmışlardır.

Görüldüğü gibi bir kısmı zikredilen pek çok ayet ve hadiste Ali ve imametinin kastedildiği iddia edilmekte, Hz. Peygamber dönemindeki hayatı daha çok imametinin temellendirildiği dönem olarak ele alınmaktadır.

B. Hilafetten Uzaklaştırıldığı Dönem

Şiiler, ilk üç halife dönemini Hz. Ali'nin ikinci dönem olarak kabul etmektedir. Bilindiği gibi Beni Sâide sakifesinde toplanan Ensar ve Muhacir, Ebu Bekir'i halife seçmişlerdir.⁸¹ Ebû Bekir'in ardından, onun vasiyeti ve Sahabenin de tensibi ile Ömer hilafete geçmiştir.⁸² Hz. Ömer ise hilafet için kimseyi tavsiye etmemiş, işi oluşturduğu şuraya havale etmiştir. Tartışmaların ardından Ali ve Osmân arasında bir tercih yapılarak görev Osmân'a verilmiştir.⁸³

İlk halife seçiminde Hz. Ali, Hâşim oğullarından bir grup ve bazı sahabî, önceleri tepki göstermişlerdir.⁸⁴ Ancak durum her ne olursa olsun başta tavrı alanların tümü daha sonra Ebû Bekir'e biat etmiştir.⁸⁵ Hz. Ali'nin Hz. Ömer ve Hz. Osman'a da biat ettiği görülmektedir.

Şiiler'e gelince onlar, bu dönemi Hz. Ali'nin hilafetten uzaklaştırıldığı dönem olarak adlandırmaktadır. Onlara göre Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin imametinin açık bir nas ile müteaddit defalar ilanına rağmen ashop bu emre karşı gelmiştir. En mutedil yorumları yapan mezhep mensupları bile sahabenin aleni olan nassı kendilerine göre tevîl ettiğini söylemektedirler.⁸⁶ Durum her ne olursa olsun onlar da Hz. Ali'nin biat ettiğini kabul etmektedirler. Fakat bunun rıza ile olmadığını ileri sürüp biatı çeşitli gerekçeler ile açıklamaktadırlar. Onlara göre Hz. Ali'nin biatı bir rıza ya da teslimiyet değil; bir anlaşma ve

⁷⁷ Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 140; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 147; Nâsiruddîn Tûsî, *Keşfu'l-Murâd*, s. 544. Rivayete göre mescide bir dilenci gelip dilenmiş, kimse ona bir şey vermemiştir. Adam ellerini göğe açıp mescittekileri Allah'a şikâyet etmiştir. Dilencinin yakarışını duyan rükû hâlindeki Ali b. Ebî Tâlib dilenciye, yüzük bulunan sağ serçe parmağını işaret etmiş, dilenci de o yüzüğü almıştır. Bunu gören Peygamber namazını bitirince başını göğe kaldırıp Musa'nın kardeşi Harun için istediği vezirliği, Ali için isteyerek “Rabbim göğsümü aç, işimi kolaylaştır, bana ailemden bir vezir ver, kardeşim Ali'yi, onunla arkamı kuvvetlendir.” şeklinde dua etmiş, akabinde de bu ayet nazil olmuştur. Onlara göre, burada kastedilen kimsenin Ali olduğu açıktır. Ayrıca Ali'den başka hiç kimse rükûda zekât vermemiştir. Tabersî, s. 59; Tûsî, *İktisâd*, s. 317; Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 147-148.

⁷⁸ 3. Âl-i İmrân, 61.

⁷⁹ Kummî, I, 112; Sadûk, *Emâli*, s. 525, *Hısâl*, s. II, 576; Müfid, *el-Fusûlu'l-Muhtâra*, 1414, s. 563.

⁸⁰ Müfid, *İrşâd*, I, 170.

⁸¹ Nâşî, s. 10; Taberî, III, 254.

⁸² İbn Abdîrabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Endulûsî (328/938), *el-İkdu'l-Ferîd*, thk. Ahmed Emîn, Ahmed Zeyn, İbrâhîm el-Ebyârî, Kahire 1948, IV, 267.

⁸³ İbn Sa'd, III, 61; İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse* (İbn Kuteybe'ye nispet edilir), Beyrut 1997, s. 27; Ya'kûbî, II, 160; Taberî, V, 77.

⁸⁴ Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Mahmûd el-Ferdûs el-Azem, Dimeşk 1997, II, 12, 15; Nâşî, s. 10; İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314/926), *el-Futûh*, Beyrut 1986, I, 4; Ya'kûbî, II, 124, 126; İbn Abdîrabbih, IV, 259.

⁸⁵ Belâzurî, II, 12; Taberî, III, 256.

⁸⁶ Nitekim Kaşîfu'l-Ğîta, Peygamber'in, Allah'ın emrini yerine getirerek Ali'nin imametini bildirdiğini; fakat ashopın büyüklerinin Peygamber'den sonra bu nasları icthadlarına göre tevîl ettiğini söylemektedir. Bkz. Kâşîfu'l-Ğîta, Muhammed Huseyin (1373/1954), *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Beyrut trz, s. 65-66.

zahiren rıza göstermedir ki, o da uzun bir süre geçtikten sonradır.⁸⁷ Önde gelen Şii alimlerinden olan Müfid ise Ali'nin ilk üç halife dönemindeki tavrını Peygamber'in Mekke dönemi ve gizlice hicreti ile kıyaslamaktadır.⁸⁸ Peki neden Hz. Ali bu yolu seçmiştir. Bu konuda mezhep mensupları kendilerine yöneltilen itirazlara göre farklı pek çok cevap vermişlerdir. Bunları Hz. Ali'nin onlar ile savaşacak yeterli destekçi bulamaması,⁸⁹ Hz. Ali'nin kendisi ve ailesi için korkması, ümmetin irtidat etmesi endişesi, halifelerin zulümlerine engel olabilme gibi nedenler ile izah etmektedirler.⁹⁰ Onlara göre Hz. Ali, asla onların velayetlerini kabul etmemiş; onlarla beraber hiçbir işe iştirak etmemiştir.⁹¹

Bu dönemdeki Hz. Ali algısı, daha ziyade yapılanlara karşı sabır ve kendini ilme adayın hakkı yenmiş⁹² siyaseten aciz bir imam şeklindedir. O, daha ziyade halkın dini ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır.⁹³ Ancak imamet nazariyesi açısından ortada daha ciddi bir sorun vardır. Hz. Ali, halifelerin meclislerine katılmış; onlar adına fetvalar vermiş⁹⁴, arkalarında namaz kılmış, onlardan maaş almış⁹⁵ ve çeşitli hususlarda danışmanlık yapmış ve hatta onlar için çeşitli içtihadlarda bulunmuş, hayati tehlike olacağını düşündüğü yolculuklardan menetmiş⁹⁶; bunun da ötesinde yokluklarında Medine'de vekalet görevlerinde bulunmuştur.⁹⁷ Özellikle Ömer döneminde kimi etkin kararların arkasında Hz. Ali'nin olduğunu görmekteyiz. Söz gelimi hicri takvimin ihdasında⁹⁸ sevad arazisi,⁹⁹ içki içenlere iftira haddinin uygulanması,¹⁰⁰ divan defterlerinin yazılması,¹⁰¹ savaş esirlerinin hükmü,¹⁰² hatta saldırı hazırlığı içinde olan Hemdan, Rey ve İsfahan halkına karşı ne yapılması gerektiği hususlarında Hz. Ömer, Ali'nin önerilerine uyar.¹⁰³ Nihavend savaşında ona istişarede bulunur.¹⁰⁴ Bunun da ötesinde Hz. Ömer'in şahsi bir takım şahsi fetvalarını bile verir.¹⁰⁵ Hz. Ali, Hz. Ömer döneminde yönetime o kadar katılmaktadır ki, Ömer kendisi için "Ali olmazsa Ömer helak olurdu" demiştir.¹⁰⁶ Ayrıca Hz. Ali, kızı Ümmü Gülsüm'ü Ömer'e vermiştir.¹⁰⁷

Mezhep mensupları öncelikle bu durumu ilk üç halifenin yetersizliğine ve Hz. Ali'nin ilmüne muhtaç olmasına bağlamakta ve bunu bir övünç malzemesi olarak kullanmaktadırlar.¹⁰⁸ Söz gelimi Şii alim Müfid, Ebu Bekir, Ömer ve Osman dönemlerinde onların çeşitli hususlarda verdikleri fetvalara müdahale ettiğini, onlara doğrusunu gösterdiğini, içinden çıkamadıkları hususları çözdüğünü çeşitli örneklerle izah eder.¹⁰⁹ Bu

⁸⁷ Murtazâ, *Tenzîhu 'l-Enbiyâ*, byy. trz, s. 138.

⁸⁸ Müfid, *İrşâd*, II, 31.

⁸⁹ Bkz. Müfid, *İrşâd*, I, 242; Tûsî, *İktisâd*, s. 334-35.

⁹⁰ Murtaza, *Tenzîhu 'l-Enbiyâ*, s. 132-34.

⁹¹ Müfid, *Fusûlu 'l-Muhtâra*, s. 342.

⁹² Krş. Ali Şeriati, s. 81-82.

⁹³ Tûsî, *İktisâd*, s. 342.

⁹⁴ Fetvalar için Fadl b. Şazan, s. 98; İbn Zenceveyh, Hamîd (251/865), *Kitâbu 'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz, Riyad 1986, II, 537, 602; Ayyâşî, I, 94; Müfid, *İrşâd*, I, 204-05.

⁹⁵ İbn Zenceveyh, II, 500; Ya'kûbî, II, 153.

⁹⁶ Taberî, IV, 191.

⁹⁷ Taberî, IV, 111, 190.

⁹⁸ Ya'kûbî, II, 145; Taberî, III, 4.

⁹⁹ İbn Zenceveyh, I, 159; Ya'kûbî, II, 151-52; Taberî, IV, 211.

¹⁰⁰ Fadl b. Şazan, s. 102.

¹⁰¹ Taberî, IV, 194.

¹⁰² İbn Rüstem et-Taberî, s. 81-82.

¹⁰³ Müfid, *İrşâd*, I, 207-210.

¹⁰⁴ İbn A'sam, I, 290 vd.; Mes'ûdî, II, 310. Nehcu'l-Belağa'da Ömer'e savaşa bizzat katılmamasını başına bir şey gelirse müslümanların büyük bir tehdit altına gireceğini öğütlemiştir. Bkz. Nehcu'l-Belağa, s. 175-76.

¹⁰⁵ Fetvalar için Fadl b. Şazan, s. 98.

¹⁰⁶ Hillî, *Nehcu 'l-Hak*, s. 240.

¹⁰⁷ Ya'kûbî, II, 149; Meclisi XLII, 97.

¹⁰⁸ Bkz. Hillî, *Minhâcu 'l-Kerâme*, s. 194.

¹⁰⁹ Bkz. Müfid, *İrşâd*, I, 199-212.

nedenledir ki onlardan teşekkür almıştır.¹¹⁰ Çağdaş Şii yazarlar da bu istişareye değinmektedirler.¹¹¹ Öte yandan ise meşru olmayan bir idareye destek verme anlamına gelen bu tutumu ise çeşitli gerekçeler ile izah etmektedirler. Bunlar arasında ilginç olanı Şerif Murtaza'nın içtihatlarına katkıda bulunmayı içtihatlarına muhalefet olarak yorumlamasıdır.¹¹² Müfid ise Ebu Bekir ve Ömer'e danışmanlık yapmasını, dinin ahkâmının uygulanması; dinin hayata hakim olması gayesi ile tıpkı Yusuf'un Mısır melikine danışmanlık yapması ile kıyaslar.¹¹³ Hz. Ali'nin halifelerin meclislerine iştirakini ise ilginç bir şekilde yorumlamaktadırlar. Buna göre Hz. Ali, onların toplantılarına bilinçli olarak katılmaktadır. Amacı onların zulümlerine engel olabilmek; onları münkerden alıkoymaktır. Meclislerine katılmanın bir başka ilginç gerekçesi ise Peygamber'in mescidi dışında toplantı yapabilecekleri bir yer olmaması; Ali'nin de oraya sık sık gitmesidir. Şii kaynaklar Hz. Ali'nin halifelerin arkalarında namaz kılmasını da içlerini sindirmemişlerdir. Buna göre Hz. Ali, namazda onlara uymamış uyar gibi görünmüştür. Onun bu yola başvurmasının nedeni ise baskıdır.¹¹⁴ Şiiler'in öncülerinden sayılabilecek alimlerden Ali b. Misem,¹¹⁵ onları cami duvarı gibi kabul ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁶ Halifelerden Ata'/maaş almasını ise onun sadece hakkı olanı aldığı şeklinde yorumlamıştır.¹¹⁷ Ali'nin kızını Ömer'e vermesini de garip gerekçelerle açıklarlar. Bu gerekçelerden birisi tehdit ve baskıdır.¹¹⁸ Bir başka izah da Hz. Ali'nin bu işe zorlandığıdır. Zaruret ise haram olanı mubah kılmaktadır.¹¹⁹

C . Hilafeti Dönemi

Şiiler'in üçüncü dönem olarak aktardığı Ali'nin hilafeti dönemi, erken dönem İslam tarihinin en sıkıntılı dönemidir. Hz. Ali, Hz. Osman'ın öldürüldüğü ve Medine'de bir kaos ortamının yaşandığı bir dönemde halife olmuştur.¹²⁰ Kendisinin ısrarla halife olmasını isteyen kesimlere bakıldığında farklı eğilim ve beklentileri olan, farklı kültür ve kimliklere sahip insanlar görülecektir.

¹¹⁰ Müfid, *İrşâd*, I, 205.

¹¹¹ Muhammed Cevâd Muğniyye, *eş-Şia ve'l-Hâkimûn*, Beyrut 1992, s. 36.

¹¹² Murtazâ, *Tenzihu'l-Enbiyâ*, s. 142.

¹¹³ Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 69.

¹¹⁴ Murtazâ, *Tenzihu'l-Enbiyâ*, s. 132-34, 138, 139.

¹¹⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Mîsem et-Temmâr. İmâmî mütekellimlerin saygınlarından biri olduğu aktarılır. Dedesi Mîsem, Ali b. Ebî Tâlib'in ashâbındandır. Kûfeli olan Ali b. İsmail, genelde vezirlerle yakın ilişki içinde olmuşsa da 176/792 yılında Yahyâ b. Abdillâh isyanı ve sonrasında şiddetlenen genel baskı döneminde tutuklanmaktan kurtulamamıştır. Bazı rivayetlerden onun Ali er-Rızâ (183/799-203/818) dönemine kadar yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Tûsî, *Fihrist*, s. 117; Necâşî, s. 250; Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 76.

¹¹⁶ Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 69.

¹¹⁷ Murtazâ, *Tenzihu'l-Enbiyâ*, s. 139.

¹¹⁸ Kızını Ömer'e vermesi tehdit sonucu olmuştur. İbn Abbas durumun vehametini görünce araya girmiş ve nikah işini bağlamıştır. Bu bir tercih sonucu olmamıştır. Bkz. Murtazâ, *Şâfi*, III, 272; *Tenzihu'l-Enbiyâ*, s. 141.

¹¹⁹ Nitekim Şeyh Müfid'e göre, Peygamber kızlarını kafirlerle evlendirmiştir. Utbe b. Ebi Leheb ve Ebu'l-Ali b. Rebi' ile. Biz bununla Peygamber'in delalete düştüğü kanaatine varmıyoruz. Yine Peygamber mü'min kadınların munafıklarla, munafık kadınların da mü'minlerle evlenmesine izin vermiştir. Şeyh Müfid başka gerekçeler de ileri sürer. Nikah İslamın zahirine göre yapılır. İmam hakikatine bakılmaksızın bu adam nassı inkar ve hakkı red ile imandan çıkmış ise de İslam dairesinden çıkmamıştır. Çünkü Allah ve Peygamberini tanımakta, namaz, oruç, hac ve zekatı kabul etmektedir. Bunlarla müslüman oluyorsa nikahı şer'an caizdir. Ehl-i Beyt imamları, içki içen biri ile evliliği kerih görmelerine rağmen nikah kıyılmışsa bunu geçerli saymışlardır. Şeyh Müfid'e göre bu durum, Hz. Ali'nin neden kızını Hz. Ömer ile evlendirdiğini açıklar (Müfid, *Mesâilu'l-Abkeriyye*, Beyrut 1993, s. 61-62). Hz. Ali'nin kızını, Hz. Ömer ile neden evlendirdiğine dair Şeyh Müfid, başka bir gerekçe de ileri sürer. Buna göre, Hz. Ali bununla Hz. Ömer'i islah edip, kendisini rahat bırakmasını amaçlamıştır. Müfid, bunu temellendirebilmek maksadıyla da Hz. Lut'un kendi kavmini sapkın işlerden alı koyabilmek için kızlarını onlara vermesini örnek gösterir. Bkz. Müfid, *Fusûlu'l-Muhtâra*, s. 70.

¹²⁰ *Nehcu'l-Belağa*, s. 125; Taberî, V, 205; İbn A'sam, I, 431; İbn Abdirabbih, IV, 72; İbn Miskeveyh, I, 293; Müfid, *İrşâd*, I, 260. Müfid'in aktardığı rivayette biat etmek için kendisini zorla evinden çıkardıkları, Ali'nin de birbirlerini öldürmekten korktuğu için istemeden kabul etmek zorunda kaldığı aktarılır. Müfid, *İrşâd*, I, 260.

Hız. Ali'nin hilafeti çok zor şartlar altında başlamıştır. Öncelikle Medine asilerin işgali altındadır. Ancak bunu bilmelerine rağmen aralarında Talha, Zübeyr Âişe'nin de aralarında bulunduğu ashabin seçkinlerinden bir kısmı, Osman'ın katillerinin ivedilikle cezalandırılmasını istemektedir.¹²¹ Öte yandan Şam Valisi Muâviye b. Ebî Süfyân, bey'at etmek için Osmân b. Affân'ın katillerinin cezalandırılmasını ön şart olarak ileri sürmektedir.¹²² Neticede önce Cemal¹²³ daha sonra da Siffin harbi vuku bulmuş,¹²⁴ Siffin harbi sonrasında Hız. Ali'nin taraftarları arasında bölünmeler olmuş, Harici olarak adlandırılan grup, Ali'yi tekfir edip onu terk etmiştir.¹²⁵ Hız. Ali, onlara karşı sert tedbirler almıştır. Ancak ordusu bölünen ve gücü zayıflayan Ali, bir süre sonra Harici biri tarafından 40/661'de öldürülmüştür.¹²⁶

Çağdaş Şiiler, bu dönemde Hız. Ali'nin, Hız. Peygamber'in yaşam tarzı ve sünnetlerini ihya edecek eşitlik ve adalete dayalı yönetimi¹²⁷ tekrar gerçekleştirmeye çalıştığını ifade ederler.¹²⁸ Bunun için mevcut düzenden nemalanan, haksız menfaatler elde eden kesimlere müdahale etmiş; ehliyesiz vali ve komutanları görevden almıştır. Ayrıca Hız. Ali'nin tüm sıkıntı ve meşakketlere rağmen ilmi faaliyetleri de sürdüğüne vurgu yapılmaktadır. Şiiler, Hız. Ali'nin yönetime gelişini haksız dönemin nihayeti ve Hız. Peygamber dönemine dönüş olarak mütalaa etmelerine rağmen, Hız. Ali'nin pratiğinden hareketle ilk üç halifeyi reddettiği sonucunu çıkarmak pek mümkün görünmemektedir. Zira o, nas ve tayin ile değil o dönemin toplumu tarafından hilafete getirilmiştir. O da kendisine ilk üç Halifeye biat edilen şartlarda kendisine biat edildiğine vurgu yapmaktadır.¹²⁹ Ayrıca kendi hilafetini Muaviye'ye meşru göstermek için Ebu Bekir ve Ömer seçimini ve iyi idareciliklerini zikretmektedir.¹³⁰ Öte yandan temel kaynaklarda da belirtildiği gibi Ömer'in yapmış olduğu hiçbir akdi bozmamış ona muhalefet etmemiştir.¹³¹ Yine, Hız. Ebu Bekir döneminde tartışma konusu edilen Fedek arazisini bile sahiplerine iade etmemiştir.¹³² Ancak mezhep mensupları bu tür yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Onun nas ve tayin ile imam olarak atandığını savunmaktadırlar. Niteki Şerif Murtaza Hız. Ali'nin Hız. Osman'dan sonra hilafeti kabul edişini onun seçimi meşru gördüğü anlamında yorumlayan muhaliflerine itiraz etmiştir. Ona göre Hız. Ali'nin seçilmesinin onun seçimle imam olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Hız. Ali, nasla atanmış bir imamdır; fakat ilk üç halifeyi kötülemlerle itham edileceği endişesiyle bunu ifade etmeyi uygun görmemiştir.¹³³ Şeyh Tûsî ise onu seçenlerin samimiyetsizliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre Hız. Ali'ye görev verenlerin çoğu zahiren kendisine görev vermişlerdi. Yoksa gerçek anlamda Ali halife olamamıştı.¹³⁴

Şeyh Tûsî Fedek ile ilgili hükmü de bu bağlamda izaha çalışmaktadır. Ona göre Hız. Ali, hükmü bozacak güçte değildi. Bu şartlarda onların ahkâmını nasıl bozabilirdi. Fedek'e

¹²¹ Taberî, V, 305; İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (709/1309), *el Fahrî fi Âdâbi's-Sultâniyye ve 'd-Düvelil'l-İslâmiyye*, Mısır 1962, s. 70.

¹²² Taberî, V, 305.

¹²³ Hicri 36 yılında Basra'da vukubulmuştur Bkz. Halife b. Hayyât, (240/854), *Târih*, thk. Ekrem Daya' el-Umerî, Riyad 1985, s. 181.

¹²⁴ Bkz. İbn Sa'd, III, 32, Halife b. Hayyât, s. 191.

¹²⁵ Nasr b. Muzâhim el-Minkarî, (212/827), *Vak'atu's-Siffin*, thk. Abdusselâm Hârûn, Kâhire 1981, s. 517; Halife b. Hayyât, s. 197; İbn Kuteybe, s. 113-29; Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davûd (282/890) *Ahbâru't-Tivâl*, thk. Ömer Fâruk, Beyrut 1995, s. 187 vd.

¹²⁶ İbn Kuteybe, s. 130.

¹²⁷ Ali şeriatı, s. 85-86.

¹²⁸ Cafëriyan, s. 51 vd.

¹²⁹ *Nehcu'l-Belağâ*, s. 320; Dîneverî, s. 133.

¹³⁰ Taberî, V, 305; İbn Abdîrabbih, IV, 318.

¹³¹ Yahya b. Adem, s. 23, 24.

¹³² Tûsî, *İktisâd*, s. 342.

¹³³ Murtazâ, *Şâfi*, III, 269.

¹³⁴ Tûsî, *İktisâd*, s. 342.

gelince takiyye gereği sahiplerine iade etmemiştir. Bazı yorumlarda ise Fatıma'nın Ebu Bekir ile kıyamet günü hesaplaşabilmesi için iade etmediği söylenir.¹³⁵

Oysa cesareti ve yiğitliği ile bilinen Hz. Ali, hilafeti döneminde ihtilafı olduğu sahabeye bazı hususları dile getirmiştir. Nitekim o, biatlerini bozup kendisine karşı çıkan Talha ve Zübeyr'i tenkit etmiş; ancak burada nas ve tayin ile atandığı gibi bir hususu dile getirmemiştir. Sadece onları bozdukları biate dönmeye davet etmiş;¹³⁶ “Ebu Bekir ve Ömer'e biat ettiğiniz şartlarda bana biat ettiniz.” demiştir.¹³⁷ Yine gerek Siffin harbi esnasında¹³⁸ gerekse sonrasında Kufelilere yaptığı hakaret dolu konuşmalarında¹³⁹ onların itaatsizliklerinden şikayet ederken, nas ve tayin ile atanmış bir imam tavrı içine girmemiştir. Bunun da ötesinde savaş hazırlıkları içinde olan Muaviye'ye yazdığı mektuplarda dahi nas ve tayin ile atanmış bir imam olduğundan söz etmemiştir.¹⁴⁰

Sonuç Yerine

Şiiler'in Ali algısına bakıldığında aslında bunu bir beşerin ulaşabileceği en üst sınır olarak tanımlamak mümkündür. Buna göre Hz. Ali, insanların sahip olabileceği tüm faziletleri taşıyan mükemmel bir insandır. O, âlim, zahid, abid, vera sahibi, cesur, cömert, fakih, mütevazı, hilm sahibi, olgun, yetenekli, feraset sahibi kısacası tam anlamıyla ve bütün güzellikleriyle *kamil insandır*. Aslında bu düşüncenin arka planında imamet nazariyesinin etkisini görmek mümkündür. Zira Şiiler'in inanışına göre imamlar nas ve tayin ile belirlenmenin yanı sıra bunun bir zorunlu gereği olan efdal/mükemmel şahsiyetler olmak zorundadırlar. Peki bu aşamaya nasıl gelinmiştir. Kaynaklar dikkatlice tetkik edildiğinde başlangıçta Hz. Ali-Muaviye mücadelesinde Hz. Ali'nin haklılığı savunulduğu görülecektir. Ancak süreç içerisinde ilk üç halifenin de meşruiyeti sorgulanacak ve Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra imameti/hilafeti hak ettiği ileri sürülecektir. Önceleri bu iddia, onun en faziletli kişi olduğu savına dayandırılmışken, süreç içerisinde onun faziletini ispat gayesi ile öne sürülen deliller, Kur'an ve Sünnette ona işaret edildiği iddiası geliştirilecektir. Hicri ikinci asrın ikinci yarısından itibaren ise Şiiler'in öncüleri tarafından Hz. Ali'nin bizzat nas ve tayin ile atandığı fikri benimsenecektir.

Mezhep mensupları bu iddialarını temellendirebilmek için de çok çaba harcamışlar ve süreç içerisinde gittikçe artan deliller getirmişlerdir. Bu nedenledir ki, Hz. Peygamber dönemine bakıldığında nas ve tayin ile atanmış bir Hz. Ali ile bunu her vesile ile dile getiren bir Hz. Peygamber tasviri yapmaktadırlar. Öyle ki, Hz. Peygamber dönemindeki Hz. Ali algısı, sanki imameti ispat eksenli bir algıdır. En basit bir hadiseden bile imamet ile ilgili yorumlar geliştirebilmektedirler. Bu delillerin dikkat çeken bir özelliği de Hz. Peygamber'in risalet görevinin başladığı dönemden vefatına kadar geçen sürede çeşitli dönemlerde vuku bulmasına rağmen her birinin sanki ilk defa imameti ilan eder mahiyette oluşlarıdır.

İlk üç halife dönemindeki Hz. Ali tasvirinde ise yönetimlere muhalif olmasına rağmen korku ve diğer saikler ile onlara boyun eğen bir portre ortaya çıkmaktadır. Bir yandan ilahi emri yerine getirmek için mutlak olarak yönetici/imam olması gereken Hz. Ali varken; diğer yandan siyaseten aciz bir Hz. Ali portresi ortaya çıkmaktadır. Bunun arka planında imamet nazariyesinde ileri sürülenlerin Hz. Ali'nin tarihsel kişiliği ile çelişen bazı durumlar etkin rol oynamıştır. Bu durum muhaliflerinin kendilerine pek çok eleştiri yönelmelerine neden

¹³⁵ Tûsî, *İktisâd*, s. 342-343.

¹³⁶ Nasr b. Müzâhim, s. 20.

¹³⁷ İbn Kuteybe, s. 47.

¹³⁸ İbn A'sam, II, 234,235.

¹³⁹ *Nehcu'l-Belağa*, s. 59, 64, 82, 129, 172, 215, 228-29; Dineverî, s. 194.

¹⁴⁰ İbn Kuteybe, s. 59, 63; Mes'ûdî, III, 22,23.

olmuştur. Şii kaynaklara bakıldığında bu durumu telif etmek için çok çaba harcandığı görülecektir. Hz. Ali'nin kendi hilafeti döneminde de benzer durumlar söz konusudur.

Özetle Şii dünyada Hz. Ali'ye yüklenen özel anlam ile başlayan farklılaşma, zamanla geriye dönük olarak Şii'lerin Hz. Ali algısını biçimlendirmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Şii'lerin Hz. Ali algısı, tarihi kişiliğinin ön plana çıkarılmasından ziyade, kendi imamet nazariyelerinin gerektirdiği tasavvura uygun bir portre olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan mezhep mensuplarınca oluşturulan Hz. Ali algısı çok önemli roller de üstlenmektedir. Zira bu algının etkisi sadece geçmiş ile sınırlı değildir. Aksine günümüz Şii'lerin de gündeminde sürekli özel bir yer işgal etmekte; mezhepsel bilincin idamesi ve geliştirilmesi yönünde önemli roller üstlenmektedir.

Kaynakça

- Abbas Ali Musevi, *İmam Ali: Münteha'l-Kemali'l-Beşeri*, Beyrut 1983.
- Ayyâşî, Ebu'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyâş es-Sülemî es-Semerkindî (320/932), *Tefsîru'l-Ayyâşî*, tsh. Seyyid Hâşim er-Resûlî, Tahran 1380.
- Bakır, Abdulhalık, *Hz. Ali ve Dönemi*, Ankara 2004.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Mahmûd el-Ferdûs el-Azem, Dimeşk 1997.
- Berkî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid (274/887 veya 280/893), *Ricâl*, Tahran 1383.
- Bozan, Metin, "İmamet Nazariyesinin Ca'ferî Fıkhî Üzerindeki Tesirleri", *Marife*, Yıl 8, Sayı 3, sf. 49-74 (Kış 2006).
- "İmamiyye Şiasî'nin Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dini Araştırmalar*, Cilt 9, Sayı 26, sf. 95-112 (2006).
- Caferiyan, Resul, *Masum İmamların Fikri ve Siyasi Hayatı*, İstanbul 1994, s. 41; Ali Şeriati, *Ali*, İstanbul 2005.
- Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr (255/868), *el-Osmâniyye*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun, Mısır 1955.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davûd (282/890) *Ahbâru't-Tivâl*, thk. Ömer Fâruk, Beyrut 1995.
- Fadl b. Şâzân, Ebû Muhammed en-Nîsâbûrî (260/873), *el-İzâh*, Beyrut 1982.
- Feyyâz, Abdullah, *Tarihu'l-İmâmiyye ve eslâfuhum mine's-Şîa*, Bağdâd 1970.
- Gölpınarlı, Abdülbakıy, *oniki imam*, İstanbul 1989.
- Halîfe b. Hayyât, (240/854), *Târîh*, thk. Ekrem Daya' el-Umerî, Riyad 1985.
- Hillî, İbn Mutahhar, Allâme Cemâluddin Hasan b. Yusuf (726/1325), *Minhâcu'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmame*, thk. Muhammed Reşat Sâlim, Kâhire 1962.
- *el-Elfeyn fi İmâmeti Emîri'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut 1982.
- *Keşfu'l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi'l-İtikâd*, Bombay 1311.
- *Nehcu'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk*, 'Aynullâh el-Huseynî el-Ermevî, Kum 1407.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314/926), *el-Futûh*, Beyrut 1986.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Endulûsî (328/938), *el-Ikdu'l-Ferîd*, thk. Ahmed Emîn, Ahmed Zeyn, İbrâhîm el-Ebyârî, Kahire 1948.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdulfazîl Şeybî, Beyrut 1936.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse* (İbn Kuteybe'ye nispet edilir), Beyrut 1997.
- İbn Merdeveyh el-İsbahânî, Ebu Bekir Ahmed b. Musa (410/1020), *Menâkibu Ali b. Ebî Tâlib*, Kum 1422.
- İbn Rüstem et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî (IV/X. asır), *Delâilu'l-İmame*, Beyrut 1988
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh b. Muhammed (230/844), *Tabakâtu'l-Kubrâ*, Beyrut trz.
- İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (709/1309), *el Fahrî fi Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düvelil'l-İslâmiyye*, Mısır 1962.
- İbn Zenceveyh, Hamîd (251/865), *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz, Riyad 1986.

- İsfehânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî*, Beyrut 1986.
- Kâdî Abdulcebbâr Abdullâh b. Ahmed Ebû'l-Huseyn el-Hemzânî (415/1024), *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl*, thk. Abdulhalîm Mahmûd, Süleyman Dünya, byy. trz.
-*Tesbîtu Delâilî'n-Nubuvve*, Abdulkerîm Osmân, Beyrut trz.
- Kâşânî, Muhammed Murtazâ (1091/1680), *İlmu'l-Yakîn*, byy. trz.
- Kâşifu'l-Ğitâ, Muhammed Huseyin (1373/1954), *Aslu'ş-Şîa ve Usûluhâ*, Beyrut trz.
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb (329/940), *el-Usûl minel-Kâfi*, Tahran 1365.
- Kummî, Ali b. İbrahim Ebi'l-Hasan (307/919), *Tefsîru'l-Kummî*, Beyrut 1991.
- Meclisî, Muhammed Bâkır (1110/1697), *Bihâru'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmâmetu ve Ehlu'l-Beyt*, Beyrut 1995.
- Mes'ûdî, Ebi'l-Hasan Ali b. Hüseyin (345/956), *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, thk. Saîd Muhammed el-Lehâm, Beyrut 1997.
- Muhammed Cevâd Muğniyye, *eş-Şîa ve'l-Hâkimûn*, Beyrut 1992.
- Murtazâ, Şerif Ebi'l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Müsevî (432/1044), *eş-Şâfi fî'l-İmâme*, thk. es-Seyyid Abdu'z-Zehrâ el-Hüseyinî el-Hatîb, Tahran 1987.
-*Tenzîhu'l-Enbiyâ*, byy. trz.
- Mutahhari, *İnsan-ı Kâmil*, İstanbul trz.
- *İslam ve Değişim (Zamanın Gereklere)*, Ankara 2000.
- Müfîd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-'Abkarî el-Bağdâdî (413/1022), *el-İfsâh fî İmâmeti Emîri'l-Mü'minîn*, Kum 1412, s. 36.
- *el-İhtisâs*, thk. Ali Ekber el-Ğıffârî ve Seyyid Mahmûd ez-Zenedî, Beyrut 1993.
- *el-İrşâd fî Ma'rifeti Hucecillâhi ale'l-İbâd*, thk. Muessesetu Al-i Beyt, Beyrut 1993.
- *Evâilu'l-Makâlât fî Mezâhibi'l-Muhtârât*, tlk. Fadlullah ez-Zencânî, Tebriz 1363.
- Nâsiruddîn Tûsî, *Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikâd*, Beyrut 1988.
- *Risâle-i İmâmet*, Tahran 1335.
- Nasr b. Muzâhim el-Minkarî, (212/827), *Vak'atu's-Sıffîn*, thk. Abdusselâm Hârûn, Kâhire 1981.
- Nevbahî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, (300/912), *Fıraku'ş-Şîa*, tsh. Seyyid Muhammed Sâdık, Nefef 1936.
- Onat Hasan, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, XXXVI (1997), s. 79-117.
- Sâdâbâdî, Ubeydullah b. Abdillâh (V/XI. asır), *el-Mukni'a fî'l-İmame*, thk. Şâkir Şeb'î, Kum 1414.
- Sadûk, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebi Ca'fer İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Kemâlu'd-Din ve Temâmu'n-Ni'me*, tsh. Ali Ekber el-Ğıffârî, Kum 1405
-*Uyûnu Ahbârı Rızâ*, thk. Müessesetu'l-İmam Humeynî, Meşhed 1413.
-*İlelu'ş-Şerâyi'*, Nefef 1966
mâlî, byy, 1362.
-*Kitâbu'l-Hisâl*, tsh. Ali Ekber el-Ğıffârî, Kum 1403
- Saffâr, Muhammed b. Hasan b. Ferruh (290/902), *Besâiru'd-Derecât el-Kübrâ fî Fedâilî Âli Muhammed*, Kum 1374.
- Tabersî, Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib (VI/XII asır), *el-İhticâc*, thk. Seyyid Muhammed Bâkır el-Müsevî, Meşhed 1981.
- Tenbekânî, Muhammed Abdulfettâh (1040/1124), *Sefînetu'n-Necât*, thk. Seyyid Mehdî er-Recâi, Kum 1419.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (460/1067), *el-İktisâd fî mâ Yeteallaku bi'l-İ'tikâd*, Nefef 1979.
-*İstibsâr*, Tahran 1390.
-*Kitâbu'l-Gaybe*, thk. İbâdallâh et-Tahrânî ve Ali Ahmed Nâsîh, Kum 1411.
- Ukaylî, Muhammed Erşîd, *eş-Şîa; Neş'etuhâ ve Tatavvuruhâ hattâ el-Karnî's-Sâlisi'l-Hicrî*, Amman 1980.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (292/905), *Târîhu'l- Ya'kûbî*, Beyrut trz.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1979.
- Zencânî, Seyyid İbrahim el-Müsevî, *Akâidu'l-İmâmiyye*, Kum 1982.